



УМЕДЗАКІ ХАРУО (СЮНСУЙ)

ПОВІСТЬ

УМЕДЗАКІ ХАРУО (СЮНСУЙ) (1915—1965) — відомий японський письменник. Перші його оповідання з'явилися в 1939 р., а з виходом повісті «Сакурадзіма» (1946), автобіографічної за своїм характером (1944—1945 рр. Умедзакі служив на військово-морській базі), він став одним з визнаних лідерів «Післявоєнної школи» в японській літературі. Повість була першим антиімперіалістичним твором повоєнної літератури. Широкую популярність здобули його оповідання «На краю дня» (1947), «Переспів» (1948), «Дим» (1950), «Зігнута спина» (1952), «Літопис халуп» (1954) та роман «По волі вітру» (1963).

На початку липня я опинився в Боноцу. Містечко це було відоме лише тим, що звідси в сиву давнину відпливали до Китаю кораблі. З гірського перевалу, мов на долоні, видно було невеличку мальовничу бухту й саме через це тут розташувались підрозділи зв'язку місцевої військової бази. Я служив на ній шифрувальником. Тому, хто подивився б на мене збоку, могло видатися, що час мій минає безжурно. Щоранку, зійшовши з кручі, я ходив рибалити або ж підіймався в гори по червоні ягоди ямомоно. Іноді гуляв з дівчиною — вона служила на пошті в Боноцу і майже щодня, якщо не вранці, то ввечері, приносила до нас на перевал листи. Телеграм ми приймали небагато — одну чи дві на день, а іноді й жодної. Мене весь час гнітило почуття якогось невдоволення, іноді аж зубами хотілося скреготати від люті. Не минуло й дня, щоб над перевалом з пронизливим свистом не пролітали американські літаки. Закинувши голову, я дивився на них, і мені здавалось, що їхні крила, перетинаючи промені липневого сонця, виблискували байду-же й вороже, мов леза ножів.

Сакурадзіма — острів-вулкан посередині Кагосімської затоки на південь від острова Кюсю (фото вгорі). Під час другої світової війни після падіння Окінави цей район вважався одним з можливих місць висадки американських військ на територію Японії. Завдяки своєму географічному положенню острів Сакурадзіма був ключовою позицією в обороні, на ньому була розташована база «смертників».

Одного ранку прийшла телеграма, зашифрована кодом військово-морських сил, і, щоб розшифрувати її, я вдався до ключа «мужність»: «Старшина Мураками зв'язку переводом на Сакурадзіму негайно викликається в штаб Таніями».

Опівдні з'явився старшина Тагамі, що залишався тут замість мене.

Того вечора я напився розбавленого водою спирту і, п'яний як чіп, рушив дорогою вниз, але не пройшов і кількох метрів, як звалився з кручі і поранив обличчя. З рани зацебеніла кров. Лежачи горілиць, я побачив на небі яскравий місяць і в моїй свідомості майнула думка про смерть.

Наступного дня я подався до госпіталю, де мені обробили рану під оком, а тоді спустився з перевалу. До Макурадзакі йшов пішки. Вид, який відкривався на бухту Бооцу і який я бачив, мабуть, востаннє в своєму житті, був по-ранковому свіжий, неповторно гарний, і серце моє болісно стислося, на очі напливали сльози зворушення й жалю — жити та й жити б у такій красі!

З Макурадзакі я доїхав поїздом до одного маленького містечка, де треба було пересісти на автобус. Але автобуса, який ішов звідти тільки раз на добу, я вже не застав. Можна було ще спинити військову машину, та я раптом махнув рукою і пішов до готелю в центрі містечка. Там я пообідав. Згодом, коли я вийшов на веранду, щоб помилуватися вечірнім небом, знизу мене раптом окликнув морський офіцер. Я доповів йому, хто я і що, потім ми пішли до нього в номер і, ласуючи вареними бобами ірімаме, розговорилися.

Це був лейтенант Тані, теж із Бооцу, командир спостережних постів, що розташувались у горах навколо бухти, невисокий кремезний молодик з великими очима. На вигляд йому було років двадцять. Я чув, що він служив у Хакаті¹ саме в той час, як це місто зрівняли з землею американські бомбардувальники. Він мені докладно розповів про весь цей жах. Хаката — це моя батьківщина, і я згадав усіх своїх знайомих, друзів, серце моє болісно защемило.

— Померти красиво... Прагнення красивої смерті — це дурна сентиментальність, — закінчив Тані й позирнув на мене.

Посутеніло. Я вирішив заночувати в готелі.

— Погуляємо? — запропонував лейтенант.

Ми вийшли з готелю й подалися в напрямку дому побачень, — він, як нам сказали, був десь зразу ж за вокзалом. Цей дім, рекомендований нам хазайкою готелю, виявився одноповерховим будиночком, до якого вела неосвітлена доріжка, закрита від вулиці живоплотом. Зразу й не скажеш, що тут місце розваг. Звідси видно було перевал і паровози, які повільно долали підйом, викидаючи з труб червоне полум'я. Вогненні іскри сипались на колію.

Вільною виявилась лише одна дівчина. До того ж не було sake². На пропозицію Тані, ми кинули жереб. «Не дуже, мабуть, приємно лягати тут у ліжку з повією», — подумав я, сподіваючись у душі, що витягну коротку фішку. Та вийшло навпаки. Лейтенант випив лише чашку чаю, трохи пожартував і підвівся. Незабаром на кам'яній доріжці, що вела до воріт, вщухля його кроки, і до кімнати увійшла дівчина. В неї не було правого вуха.

Я подумав, що це може бути моя остання пригода з жінкою, бо коли я прибуду на Сакурадзіму, то відпустку навряд чи одержу. Отже,

¹ Місто-супутник Фукуски, головного економічного центру острова Кюсю.

² Японська рисова горілка.

коли вже трапилась така нагода, то чому б нею не скористатись? Я сидів на підвіконні й мовчки спостерігав за дівчиною. Вона знову заварила чай, весь час уникаючи повертатись до мене спотвореною половиною обличчя. Раптом мене охопило якесь безпричинне роздратування.

— Мабуть, приємно спати на тому боці, де нема вуха, га?..

Я зовсім не мав наміру сказати дівчині щось образливе. Точніше, я не хотів образити її — просто мене ні з сього ні з того поійняла страх на безнадія. А ці слова... вони зірвались з язика одне за одним, мов гострі ножі, й повернулись до мене бумерангом. Коли б я їх не вимовив, то не образив би самого себе, а мені так цього хотілося, бо я, по суті кажучи, йшов на смерть, але й досі не знав жіночої ласки, і для мене така образа була чи не найкращим подарунком. Я все ще сидів на підвіконні й милувався її витонченим профілем.

— Навіщо ви так говорите...

Уникаючи мого погляду, дівчина відвернулася. Здавалося, вона легенько тремтіла. На мить праву половину її обличчя освітло тьмяне світло лампи: висока скроня.. лінія щоки.. Там, де звичайно в людей було вухо, в неї біліло щось схоже на зріз якогось плоду.

— Що з вашим оком?

— Я упав з кручі...

— О... Та це дуже небезпечно!

Я підвівся і роздягся. Минула, мабуть, ціла година. Я не відчув ніякого задоволення, тільки жаль до самого себе. Думав про зовсім інше: «Я приїхав у це містечко поїздом, а вранці поїду автобусом. Навряд, щоб мені довелося іще колись тут побувати. І лише ніч, проведена з цією нещасною дівчиною, може, залишиться в моїй пам'яті, коли я згадуватиму останні літа своєї молодості». Дослухаючись до гуркоту товарних поїздів за вікном, я поволи розговорився з дівчиною.

— Сакурадзіма? — перепитала вона, сховавши обличчя в мене на грудях.— А там непогано — цілий рік фрукти й овочі. Зараз там уже є груші-насі і помідори. А мушмула-біва, напевне, вже відійшла.

— Я солдат, і цього мені, може, й не пощастить там скуштувати.

— А й справді. Шкода... бідненький...

Вона підвела голову і якось нервово засміялась. Та раптом змовкла і пильно глянула мені в вічі.

— Ви ж там усі загинете!

— Загинемо, звичайно... А може, це й краще...

Все ще вдивляючись мені в вічі, вона запитала пошепки, щоб ніхто її не почув.

— А коли вони висадяться?

— Напевне, вже скоро.

— А ви битиметесь і загинете...

Я мовчав.

— Померти... Як це — померти? Чуєте ви? Поясніть мені, як помирають люди?

Я дослухався до голосу вітру, що, здавалось, проймав мене наскрізь. Перед моїми очима було на диво серйозне дівоче обличчя. «Як помирають люди? Поки не надійде смертна година, ніхто цього не знає», і я раптом відчув, що моя смертна година помітно наблизилась до мене. Душа мимохить зіщулилася від жаху, я глянув дівчині в обличчя:

— Не питай про такі неприємні речі.

Її безтямні, перелякані очі на білому, як папір, обличчі горіли вогнем. Правою щогою вона притислася до подушки.

— Давай облишимо цю невеселу розмову.

— Я нещасна. Я така нещасна...

На очах у неї заблищали слези, і вона стулила повіки. Я раптом відчув до неї глибоку приязнь і, зціпивши зуби, торкнувся її спотвореної щоки...

Наступного дня опівдні я прибув до Таніями. Сіав дрібний дощик, в окопах було вогко й задушливо. Секретна частина розташувалася в глибини укріпленої зони. Знявши з голови мокру обважнілу пілотку, я ввійшов в бліндаж. Від задухи, що стояла тут, окуляри мої відразу ж запітніли. Я протер їх, та вони запітніли знову.

— Негаймо відправляйтесь на Сакурадзіму, — наказав мені начальник шифрувальної служби. — Там потрібен унтер-офіцер-шифрувальник.

— Невже там досі нікого не було?

— Був, але захворів на дизентерію, і його відправили в госпіталь на Кірісіму¹.

— Слухаю. Дозвольте йти?

Вийшовши з бліндажа, я зустрів знайомих унтер-офіцера й солдата й перекинувся з ними кількома словами. Обложні дощі, розповіли вони, повністю розмили ходи сполучення. Це ж такі пісок та земля... Мабуть, то від надмірної вологи в окопах стоїть така задуха і в усіх солдатів такі бліді обличчя.

Шестеро солдатів із корпусу морської піхоти, розташованого в Сасебо², одержали відрядження на Сакурадзіму, та помилково потрапили сюди, в Таніяму, тож мені й доручили супроводжувати їх до місця призначення. І ось ми всімох відкозирали черговому офіцерові і, ковзаючи по розмитому червонозему, попрямували під дощем до трамвайної зупинки. Я зробив перекличку і задав солдатам кілька запитань. Виявилось, що всі шестеро з поповнення й відряджені на Сакурадзіму для ремонту судна та виконання ще якогось спеціального завдання.

— А що, оге ваше «Сінйо» вже прибуло на Сакурадзіму?

— Не знаємо.

За всіх відповідав солдат першого класу³, найстарший за віком, років десь так за сорок. Форма зовсім не пасувала йому, він був високий, і вона робила його схожим на опудало. Рюкзак його був порожній: він сказав, що всі речі згоріли в Сасебо. Помітивши, що мій рюкзак важкий, він запропонував помінятися ношею. Схоже було, що він мав добру душу, але служба в армії вже наклала на нього свій відбиток, через те мені була неприємна його доброта, яка скидалась скорше на запобігливість.

— Свій рюкзак я понесу сам, — буркнув я, і ми мовчки покрокували далі. На зупинці сіли в невеличкий трамвайчик, але за кілька хвилин довелося виходити: колію розбомбило, і трамвайчик далі не йшов. Ми знову вишикувалися й помарширували — тепер уже бруківкою.

Місто Кагосіма було напівзруйноване. Вціліли лише кістяки залізобетонних будинків. Де-не-де з пошкодженого водогону з сичанням виривалися водні фонтанчики, дроти повалених телеграфних стовпів звисали майже над самою бруківкою. З неба сіяв дрібний дощ, ніби перемішаний із попелом. За руїнами виднілося море. Над морем на обрії, весь у рудому диму, мертво височів вулкан Сакурадзіма. Ми мовчки закрокували до пристані. Рюкзак відтягував мені плечі.

¹ Гірський район на півдні острова Кюсю.

² Одна з головних військово-морських баз Японії.

³ Одне із звань рядового старої японської армії.

Поки ми чекали на пароплав, трохи випогодилося і кризь розірвані хмари проглянуло блакитне небо. Обличчя у всіх, хто був на пристані, відбивали байдужість. Ніхто не зронив ні слова. Діти жінки, яка продавала квитки, їли картоплю. У мене побігла слинка, і я відвів очі. Сів на рюкзак і почав розглядати цей безликий натовп. Мені раптом пригадалася вчорашня пригода. Те, що я вчора пережив, глибоко вкарбувалося мені в душу. Приемна згадка про дівчину контрастувала з сьогоdnішнім оточенням і викликала відразу до цих людей без душі й власного виразу обличчя.

«Чисто тобі коні», — подумав я і з пересердя сплюнув.

Солдати — кожний собі — купили в жінки картоплі й жадібно з'їли її, уникаючи дивитись у мій бік. Час минав нестерпно повільно. Нарешті, женучи перед себе білі баранці хвиль, до пристані підійшов пароплав. Ми сіли, і пароплав відчалив від берега, краючи носом калатунту воду.

Невдовзі ми підпливли до протилежного берега, трап спустили просто на пісок, і всі — один по одному — зійшли на землю. От ми й на Сакурадзімі! До нашої частини, якщо йти берегом, була приблизно миля дороги. Я глянув на небо. Воно очистилося від хмар; горіла вечірня зоря. На душі у мене теж ніби трохи проясніло. Ми рушили далі, невимушено розмовляючи. Вздовж дороги стояли дерева з умитим недавнім дощем зеленим листям. Завернувши до якоїсь хатки, ми купили груш-насі. Груші були дрібненькі й тверді. У садку майже біля кожної селянської хати можна було побачити багато дерев, укритих такими коричневими плодами. «Учора ввечері дівчина згадувала про груші. Невже це вони?» — дивувався я, гризучи терпкий і несмачний плід.

Зайшло сонце. В горах поступово вмовкав спів цикад. У розташування своєї частини ми прибули вже за сутінків. Одразу ж за поворотом дороги були сім чи вісім великих бліндажів, недбало замаскованих сухим гіллям. Біля входу до кожного з них лежали купи порожніх бляшанок та всяке сміття. Спотикаючись об них, туди й сюди снували солдати, здебільшого вже літні. Знизу долинав спокійний плюскіт хвиль.

Я розшукав чергового офіцера і вручив йому сім посвідчень про прикомандирування в цю частину. Тут я й попрощався із своїми шістьма попутниками. З'явився солдат від зв'язківців, і я пішов з ним. Господарство зв'язківців, як виявилось, містилося на вершині одного з горбів. Підіймаючись поночі стрімкою стежкою, я раз у раз позирав на небо. Верховіття дерев затуляло небо, і через те не було видно жодної зірки.

— Що, вже прийшли?

— Незабаром прийдемо.

Нарешті дерева розступилися, і ми вийшли на кручу. Внизу темніло море. Легенький вітерець пестив наші обличчя. Далеко в морі чорніли контури Кагосіми. Там були люди; і над їхніми оселями ясніла кривава заграва. Ця вогненна пляма серед сушіного моряку здавалася чимось дивовижним, не властивим цьому світові, і мої стомлені очі спокійно і байдуже сприймали її.

— Отак палає щовечора!

Ці слова солдата повернули мене до дійсності. Вниз знову побігла вузьенька стежина, яка вела просто до бліндажів. У порівнянні з тими, на березі, вони мали вужчі ходи й були гірше замасковані бамбуком та сухим гілляччям. Обсвану телеграфними дротами й антенами скелю охоплювала підкова траншеї. Ми пригнули голови і зійшли в бліндаж

Вглибині розмістилася апаратна. Там сидів черговий унтер-офіцер, і я відрпортував йому про своє прибуття. В проході, що вів до апаратної, жили зв'язківці, стояли нари й столи. Один із них був заставлений пляшками, і флотський зауряд-офіцер¹, який самотньо сидів біля нього, пив sake. У нього було землисте, як у всіх зв'язківців, худе обличчя. Він втупився в мене своїми запаленими, каламутними очима. Потім, притримуючи шаблю, яку звичайно носять армійські офіцери, простяг мені чашечку з sake. У нього були неприродно довгі пальці.

— Старшина Муракамі, так?

— Так точно.

— Майте на увазі, служба тут дуже відповідальна і не думайте відмовлятися від нічного чергування, хоч ви й унтер-офіцер. Як там на інших базах, я не знаю, але тут, у нас, майже передова. Щодня прилітають американці. У кожному разі, ми — смертники,— заговорив він хрипким, старечим голосом.

— Розумію...

— Я... я мічман Кіра.

Він раптом замовк, відвів погляд і більше не дивився на мене,— здавалось, взагалі забув про мое існування. Його довгі пальці піднесли до губ чашечку з sake.

Я віддав йому честь і пішов до своїх нар. Запхнув під них рюкзак і скинув мокру одягу. Десь під горою труба заграла відбій. Нарі були двох'ярусні, на верхньому ярусі висіла новенька дощечка з недбало надряпанними ієрогліфами: «Старшина Муракамі». Я став на стілець, виліз нагору й ліг на повстаній ковдрі.

По стелі тяглися чорні електричні й ще якісь дроти, подекуди оголені. Тьмяна електрична лампочка ледь жевріла, зі стелі весь час сипався дрібний пісок. Я заплющив очі...

(«Ах, оті його очі...»)

Що означає оцей бездушний вираз очей, який побачиш тільки у військових? Оцей їхній глибинний, маніакальний блиск, якого немає в звичайної людини? То очі дегенерата. Може, саме це й змусило мене внутрішньо напружитись, коли зустрілися наші погляди? Я міркував, зважував і поступово дійшов висновку, що мічман Кіра обов'язково мене зненавидить. Півтора року війни загострили в мені дорогоцінне почуття інтуїції. Володарі таких очей безпомилково визначають сутність моєї натури й потім майже постійно відчувають до мене ненависть.

— Погані справи...— мимоволі вихопилось у мене. Я не знав, скільки проживу на цьому острові, і гірке почуття непевності й страху охопило мене на саму думку про те, що тепер, аж до смерті, яка, цілком можливо, чекає тут на мене, я буду підлеглим цього офіцера. Напливли спогади про минулу ніч, такі далекі й давні, що здавалося, ніби вони стосувалися зовсім іншого світу, куди немає вороття. Поступово мене зморив сон...

Так почалося мое життя на Сакурадзімі.

Два чергування вдень, три — вночі, з шостої вечора й аж до самого відбою патрулювання, та різні інші обов'язки. В другій половині дня і вночі чергування було «спокійне» — основний тягар припадав на плечі тих, хто чергував у першу половину дня. Але бували й такі дні, коли доводилось працювати й по дванадцять годин підряд. І справа була зовсім не в тому, що телеграм поступало так багато: знизився і техніч-

¹ У старій японській армії існував інститут зауряд-офіцерів, що займали проміжне становище між офіцерами та унтер-офіцерами.

ний рівень телеграфістів, і клас шифрувальників,— бувало, що деякі з них за шість годин не спрамались опрацювати й однієї шифровки. Серед них були добровольці, яким не виповнилося ще й п'ятнадцяти, то чого ж від них можна було чекати? Але найприкріше було те, що вдень їх, вільних від чергування, примушували рити траншеї, тому під час нічного чергування вони засинали й прийнята від змінного телеграма так і залишалася нерозшифрованою до ранку. Відповідати ж за них доводилося черговому унтер-офіцеру.

Наша секретна частина розташувалася в бліндажі, поруч приймальної станції. Тут завжди було задущливо й вогко. Коли я заступав на чергування, настрої у мене одразу ж псувався, бо в повітрі завжди було багато пилюки, а для вентиляції зробили лише одну віддушину. Звичайно, вентиляція й отвори для доступу свіжого повітря — річ непогана; та якось, ідучи перевіряти роботу своїх солдатів, я підрахував, що потрібно ще мінімум три місяці для того, щоб довести все до пуття. «А в листопаді вже, мабуть, занегодиться», подумав я і незадоволено спитав солдатів, хто наказав розпочати ці роботи.

— Мічман Кіра.

— А як ви гадаєте, ми тут довго протримаємося? — запитав один із солдатів, кинувши на землю солом'яний кошик, у якому носили землю.— Мабуть, не встигнемо й викопати цю дірку, як висадяться американці.

Який серйозний вираз обличчя у цього молодого шифрувальника! А йому, кажуть, усього п'ятнадцять! Глибоко затагшись сигаретою, я запитав:

— Як ти гадаєш — ми перемаємо?

— Ну звичайно, перемаємо!

На обличчі його не було й тіні сумніву, здавалося, він поринув у казковий світ мрій. Я похмуро наказав продовжувати роботу. Вираз мого обличчя виразно промовляв, що я не в гуморі. Я підвівся, загасив сигарету й пішов геть.

Поволі я зійшов на горб. На вершині не було вже таких густих заростів. Я йшов стежкою, яка бігла поміж дерев. Пообіднє сонце припікало, і з мене градом котився піт. За деревами очам моїм відкрилася досить простора галявина з високим каштаном посередині. Під каштаном я побачив солдата. Зачувши мої кроки, він здивовано озирнувся. Солдат був невисокий, років сорока. Я одразу ж помітив бінокль у його руках. У відповідь на мій запитливий погляд солдат посміхнувся ясною, приємною посмішкою:

— Я веду тут спостереження.

В кроні каштана було замасковано телефон. З цієї галявини добре проглядалися і затока, і весь обрій. Я підійшов ближче, вдихаючи пахощі трав.

— Дозвольте, я гляну в бінокль, якщо можна.

— Звичайно, будь ласка.

Я взяв досить важкий бінокль, підніс до очей і поволі обвів ним весь обрій.

Переді мною постав мис із лави, що ринула в море під час виверження вулкана в 1912 році. Там розташувалася військова пристань з водонапірною баштою, схожою на вежу середньовічної фортеці. Біля неї чорніли постаті солдатів, що брали воду чи прали. Далі було море, спокійне, ніби залите олією. Біля пристані на приколі стояли катери. Потім у поле мого зору велично вплив пік Сакурадзіми з нагрома-

дження гігантських кам'яних брил невиразного рудого кольору, без жодної плями зелені. Довкола — безформне громаддя мертвих скель з червоним полиском. У кожному разі, назвати це просто горою не можна було. В сильних лінзах бінокля чітко, до болю в очах, вимальовувалися контури скель.

Різкий голос солдата перервав мої спостереження:

— Хвилинку!

Я мимоволі опустив бінокль і глянув на солдата. Він весь напружився, пильно вдивляючись у далечінь.

— Літак!

Солдат узяв від мене бінокль і, піднісши його до очей, спрямував на південь. Я теж почав дослухатися, але не чув нічого, крім безпервного сюрчання цикад.

На небі — ані хмаринки. Яскраво світило сонце. Я безпорадно роззирався навкруги. Здавалося, з неба ось-ось, розтинаючи зі свистом повітря, на нас спікує літак. Солдат опустив бінокль, квапливо виліз на каштан і подзвонив по телефону. Телефонний дзвінок звучав тут якось дуже неприродно.

— «Груман»! Так точно, один «груман» над Каноя! Курс? Курс норд-норд-вест!

Лише тепер мій слух уловив неголосний металевий звук. Я знову задивився на небо, але спостерігач смикнув мене за рукав.

— До сховища! Мерщій!

Метрів за п'ять від каштана, в кущах, було невеличке заглиблення, і ми кинулись туди. Серце моє гучно калатало.

— Це моя труна, — ледь помітно посміхнувшись, тихо мовив спостерігач. І справді, укриття це нагадувало труну — двом тут було тісно. Я зібрався щось відповісти й повернувся обличчям до солдата, та раптом на нас накотився гуркіт моторів літака, який з оглушливим свистом розітнув повітря над нашими головами. В полі мого зору, зовсім низько, виблискуючи сріблом, промайнув і миттю зник штурмовик. Я мимоволі підхопився, коли почулось переривчасте татакання, схоже на кулеметну чергу. Потім усе затихло, й гуркіт моторів віддалився, схоже, вбік моря. Коли над нами з'явився літак, цикади, здавалося, трохи припишкли, а тепер засюрчали з новою силою. Спостерігач поліз до телефону.

— Полетів у напрямку Кагосімі! Так точно, полетів!

Незабаром з-під гори до нас долинуло далеке виття сирени. Я підвівся і, стоячи посеред усіяної квітами галявини, озирнувся. Люди, які були поховались хто де, знову з'явилися на дорозі й на плацу внизу. Ми із спостерігачем сіли, випроставши ноги.

— Американці сюди часто прилітають? — запитав я.

— Сьогодні вперше, — відповів він і мимохіть скося глянув на мене. — Вас що, мобілізували?

— Ні, я з поповнення.

— Ви кандидат в офіцери?

— Так, хоча особливого бажання в мене й немає.

— Вам усе ж таки легше, ніж солдатіві, — промовив він і нервово засміявся.

— Тут зараз багато цикад?

— Ой, не питайте! Сюрчать навіть уночі.

¹ Американський штурмовик-бомбардувальник часів другої світової війни.

— Але цукуцукубосі¹, мабуть, іще немає?

— Ні. Вони звичайно з'являються після десятого серпня.

Мені здалося, що по його обличчю промайнула легка тінь роздратування.

— Цукуцукубосі — найгідкіші з усіх цикад,— вимовив він і, мить помовчавши, провадив далі: — Для мене їхня поява — гірше лиха. Щоліта, як тільки вони починають співати, зі мною обов'язково трапляється якесь нещастя. Просто дивно... Торік першого червня мене забрали до армії. Потім — служба в Сасебо. Ви, напевно, чули... Десятий підрозділ. Коли я прибув туди, мене весь час гнітило тривожне передчуття. І ось одного разу, коли ми вишикувалися біля кухні перед тим, як розійтися по своїх постах, цукуцукубосі обсіли дерево, що росло поряд, і завели свій моторошний спів. Це було якраз після падіння острова Сайпан, і наші командири казали тоді, що ми повинні загинути смертю хоробрих на півдні...— Голос його на мить змовк.— Так само було й позаторік, і ще раніше,— коли наближається якесь лихо або охоплює відчай,— завжди з'являються ці прокляті цукуцукубосі. Вони сюрчать страшенно неприємно, правда ж? Трохи схоже на людський голос. Дивно, але в цьому ховається якийсь глибокий сенс. Може, справа тут зовсім не в цикадах? І цього року знов... Тільки-но я згадаю, що ось-ось з'являться ці цукуцукубосі, мене охоплює тривожне передчуття.

Ми трохи помовчали. Потім я запитав:

— А як ви стали спостерігачем?

— Восени мене послали на курси служби спостереження. Теж багато було всяких неприємностей.

— Звичайно, немолодому важкувато...

— Авжеж, і справа не лише в роках. Багато лихих людей.— Він мить помовчав.— Добровольцем командує унтер-офіцер або фельдфебель. І в жодного з них ані крихти співчуття до тебе.

Солдат похитав головою, важко зітхнув, а потім тихо провадив далі:

— Із самого початку своєї служби на флоті я зіткнувся з бездушними людьми, і це мене вжахнуло. Офіцери вважають, що лише вони люди. Все людське в людині за час служби на флоті перероджується, вона перетворюється на безтямну, бездушну істоту, втрачає свою особистість і стає безвольним хробаком.

— Гм...

— Приходить доброволець і втрачає тут усе найкраще, що в ньому було, з нього все вичавлюють, лишається сама макуха, і тоді він стає унтер-офіцером. Удосконалює свої службові навички. Три-чотири відзнаки — і він уже готовий фельдфебель чи мічман. Можна, нарешті, жити. Людина одружується. Підіймається все вище по службовій драбині: молодший лейтенант спецслужби, лейтенант... І людина вже сподівається, що їй за її службову ретельність дадуть гарну пенсію і вона вийде у відставку, збудує собі будиночок десь у горах біля Сасебо. Виходить, тих кілька років спокійного життя здобуто ціною величезних жертв! Подумати тільки, яке жорстоке оце життя! Втрачаєш людяність — маєш кілька років спокійного життя. А як не хочеш на це йти, що ж тоді лишається — не жити? Подивіться лишень на наших фельд-

¹ Вид цикади з прозорими крильцями й темно-коричневими крапинками на голові. Видає звук, що віддалено нагадує слова «о-сі-цуку-цуку», тобто «твоя смерть, стук-стук...»

фебелів та мічманів! Таж вони — справжнісінькі дурні! Кого ж іще з повним правом можна назвати людьми з кам'яним серцем?

— Ваша правда...

На думку мені знову спав мічман Кіра. Його ніби й не назвеш людиною з кам'яним серцем, і дурнем теж. Ні, це зовсім інша людина. Безумовно, його, новобранця, теж «виховували» колись палицею, і йому теж доводилось коритися іншим, і саме тоді було знівечено найчутливіші струни його душі. Отупіння, спричинене постійним вихолощуванням з нього усього людського, поїняло його цілком. Ставши мічманом, він досяг відносного спокою і свободи. І тепер, опинившись у новому для себе становищі, він, безумовно, усвідомлює, що ікла помсти, які вирости в нього поза контролем свідомості, не стануть більше йому в пригоді. Тож не лишається нічого іншого, як заховати ці ікла якнайглибше. Його дивакувата вдача, безпричинне, на перший погляд, роздратування повністю проявились лише після розгрому військово-морських сил Японії в останніх боях за Окінаву. В пам'яті раптом сплигло, як він зібрав солдатів-зв'язківців і без усякої потреби мучив їх мушкетом. Це було два чи три дні тому.

У нашій частині спалахнула епідемія дизентерії. Одного з шифрувальників, який об'ївся зелених груш, відвезли до Кірісімського госпіталю. До речі, наш військовий лікар категорично заборонив нам їсти ці груші. Я відвіз солдата до госпіталю і, повернувшись у бліндаж, заходився їсти. Коли вже висорбав юшку з риби, яка ловилась у цій затоці, хтось пройшов у мене за спиною, а тоді вернувся назад. Це був мічман Кіра.

— Старшина Муракамі, що трапилося з Ямасітою?

— Його відправили в Кірісімський госпіталь.

— Це правда, що він об'ївся зелених груш?

— Та начебто.

Ямасіта був рядовим першого класу. Обличчя Кіри почервоніло від обурення.

— Їм же казали, щоб вони не їли цих груш! І не один раз казали! А як вони не навчилися слухатись застережень, то хай нарікають на себе! — з притиском вимовив він і, пильно дивлячись на мене, додав: — Унтер-офіцер тут теж винен. Коли він тютій, то й солдати теж не кращі. Якщо на мої накази не зважають, я негайно вживаю заходів. Старшина Муракамі, вишикуйте солдатів!

Я мовчав. Через одного недотепу, що об'ївся зелених груш, безглуздо було карати всіх. Хоч я прослужив тут усього кілька днів, проте відчував уже симпатію до своїх підлеглих шифрувальників, і мені аж ніяк не хотілося брати участь у цьому безпідставному покаранні. Кіра глянув на мене й попрямував до апаратної.

Після мобілізації я служив у різних підрозділах морської піхоти, в загоні зв'язківців у Сасебо, в авіаційній частині в Ібусакі, і згадки про всілякі приниження ще свіжі в моїй пам'яті. Часом як згадаєш, то хоч вовком вий. Найстрашніше те, що іноді вже й сам починаєш вважати себе бидлом.

(«Та коли смерть ходить зовсім близько, яке це має значення?»)

Вечоріло. Я доїв свою юшку і вийшов з бліндажа. Спустившись стежкою до секретної частини, заступив на чергування.

Телеграм було небагато. Проглянувши їх, я впевнився, що особливо важливих серед них немає, — переважно повідомлення про помі-

чені там чи там поодинокі ворожі літаки або номери товарних вагонів, які прибули. Шифрувальник, що саме чергував, задрімав. Звідусіль долинав стукіт телеграфних апаратів. Половина телеграфістів була з учебного загону. Апаратів не вистачало, і їх закріпили за групами, а не за окремими зв'язківцями. Я сів, схилив голову на руки й заплющив очі.

Ще коли я спускався сюди стежкою, над спокійною Кагосімською затокою пролетів наш старенький учбовий літак. Напевне, через те, що летів він проти вітру, обидва його крила вібували і складалось таке враження, ніби він не летить, а ледь повзе по небу. Кілька днів тому я чув, що на таких літаках літають камікадзе. Краще було не дивитись на нього, але я не міг відірвати од літака погляду, раптом уявивши собі, що веде його молодий пілот.

Я розплющив очі. На базі в Боноцу я бачив хлопців із цих «штурмових загонів особливого призначення». Жили вони в повній ізоляції в тимчасово пристосованій під житло школі, досить далеко від бази. Одного разу мені довелося проходити повз неї. Поруч школи стояв будиночок, схожий на чайну, а біля нього здіймався зелений пагорб. Там сиділи кілька тих смертників і пили sake. Хлопцям було років по двадцять. Їхні білі і шовкові кашне мали досить дивний вигляд на тлі загрубілих обвітрених облич. Один із них на повен голос співав модну пісеньку з непристойними словами. Кожний куплет пісеньки зустрічався вибухом реготу.

(«Так оце і є смертники?..»)

Ці «зелені» сільські хлопці, здавалось, тільки-но почали входити в пору змужніння. Заломлені, як у будди Аміда, берети, сніжно-білі кашне, пов'язані, як у італійців,— все це виказувало в них селюків. Вони ще здалеку помітили мене й вишкірилися.

— Гей ти, сволото, чого вирячився?

Напевне, вони прийняли мене за новачка із команди квартир'єрів.

Дивлячись собі під ноги, я попростував на базу, а в пам'яті бриніли слова пісні: «Красиво жить, а в час останній піти на смерть без ка-яття...»

Я вернувся до дійсності й оглянувся навкруги.

За столом сиділо тільки двоє шифрувальників. Решта покинули свої місця, довідник шифрів лежав розгорнутий на ключі «Ро», скрізь було розкидано таблиці цифрового коду.

— Чого ви тут? Хіба зміна й досі не прийшла?

Один із солдатів підвів голову й відповів:

— Прийшла, але...

— Але що?..

— Всіх викликали в бліндаж. Залишились тільки ті, в кого були нерозшифровані телеграми.

— Хто викликав?

— Здається, мічман Кіра,— якимось несміливо відповів солдат.

Я розумів, чого він так знітився: за призначення солдатів на чергування відповідає унтер-офіцер, а я заспав і не виконав свій обов'язок, через те й виникає ця незручна ситуація.

Невдовзі сюди наблизиться фронт, і ці два солдати, мабуть, добре знають, чим займаються їхні товариші біля бліндажа, ті, яким «пощастило» швидше розшифрувати телеграми і яких можна було зняти

¹ Згідно з догмами синтоїзму, білий колір — це колір жалоби.

з чергування. Пригнічений, я гортав тексти цифровок,— мене дратувала думка про те, що треба щось робити.

— Ну що ж, піду в бліндаж, подивлюсь, що там таке,— ні до кого не звертаючись, промимрив я і встав із-за столу. Коли я вийшов на вузьку стежку, вже світало. Я майже біг і хотів уже звернути на бічну стежку, та раптом зупинився мов укопаний: перед входом до бліндажа стояв мічман Кіра. Недалеко на схилі, поверненому вбік моря, виразно вимальовувались розпластані фігурки солдатів, що виконували вправу «упор лежачи». Кіра стяв з метровою палицею в руках і покрикував на них, наказуючи «злитися з землею». Я поволі наблизився.

Він уже вкотре примушував солдатів виконувати цю вправу, передусім тих, що здавалися особливо незграбними. Солдати намагалися якнайзручніше розставити лікті довгих рук, а він знову й знову наказував їм повторити вправу. У скісному промінні ранкового сонця було видно рясний піт, що вкрив обличчя моїх підлеглих. Я важко зітхнув. Коли я був новобранцем, мене теж так муштрували. Я крадькома позирнув на Кіру.

Його обличчя здавалося дуже блідим у мерехтливому ранковому світлі. Якийсь дивний вираз, ніби в нього була гарячка, спотворював його риси. Очі, сповнені гарячкового блиску, бігали по спинах розпластаних на землі солдатів. Несподівано він обернувся в мій бік і наказав:

— Старшина Мураками, підведіть їх! — і сердито пошпував палицю з кручі. Вдарившись кілька разів об виступи, палиця полетіла в ущелину, зарослу бамбуком. Кіра ще якийсь час постояв, ніби збирався щось сказати, але потім повернувся до мене спиною й замашною ходою попрямував до бліндажа. Його кременеза постать в цю хвилину мала жалюгідний вигляд.

— Встати!

Солдати поволі підвелися з землі. Вираз обличчя у всіх був однаковий — вони були бездумні, мов у тварин, загнаних у клітку зоопарку. Мене охопило почуття якогось незрозумілого пригнічення, і я тихо наказав:

— Чергові — до апаратів, решта — розійтись.

Мічман Кіра, мабуть, гадав, що, підвівши солдатів із землі, я як слід вчитаю їм. Його похилена голова й опущені плечі,— здавалось, він ніс на них якийсь важкий тягар,— ще довго стояли у мене перед очима.

Здавалося, якісь пута скували душу Кіри, щось гнітило його, наче невиліковна хвороба. Цього я вже не в силі був зрозуміти. Може, злий дух вселився в нього й доводить його до божевілля?

(«Оті його очі...»)

Коли я ще був новобранцем, то теж мав командира з такими ж очима, тільки трохи лагіднішої вдачі. У нього інколи теж траплялись напади безпричинної жорстокості. Пізніше його засудив військовий трибунал за якийсь негідний вчинок. Чому саме зараз спав мені на думку цей чоловік?

Такі люди живуть у світі, зовсім не схожому на мій. Я ще тільки роблю спробу зрозуміти цього демона жорстокості, який живе в душі Кіри, а мені вже робиться недобре на серці, більше того, охоплює моторшне почуття, ніби я наближаюся до власної смерті. Відтоді, як

я приїхав на Сакурадзіму, це почуття, заховане десь на самому дні моєї душі, не дає мені й хвилинки спокою.

Останнім часом я став дуже дратливим. Напевне, через постійне недосипання, а може, й ще через щось. Я ніяк не можу змиритися зі своєю долею. Чому, власне, я маю загинути тут, на цьому південному острові, про який знав раніше тільки із шкільного підручника географії? На острові, про який ніколи й не думав, аж поки не потрапив сюди? Я ніяк не міг цього зрозуміти. Точніше, не міг із цим змиритися. Змиритися з власною смертю. Але жорстока дійсність підпорядковує собі всі наші душевні поривання. Так чи інакше, все зводиться тільки до одного: бути чи не бути.

Розмови, які точилися в секретній і в бліндажі, часом торкалися й місця майбутньої висадки американських військ. Висловлювалося припущення, що військово-морські сили ворога завдадуть нам удару на узбережжі Фукіаге, поширювалися досить вірогідні чутки, що нашу армію кинуть на фортифікаційні роботи на узбережжя в Міядзакі. Окінава на той час уже «розкололася на яшмові скалки»¹, а прорив лінкора «Ямато» до оточеного острова закінчився невдачею². З телеграм, які нам доводилося розшифровувати щодня, ставало очевидним, що трагічна розв'язка неминуча. Щоденні нальоти американських літаків теж наводили на думку про те, що час висадки ворожого десанту невблаганно наближається. Літо вступило в серпень, у спокої якого ховалася незбагненна для людського розуму жорстокість. У ніч на перше серпня я заступив на чергування.

Час від часу потильні із заспанними очима приносили з апаратної телеграми. Надокучливо шелестіли сторінки довідників шифрувальних ключів. Я взяв щойно принесену телеграму з грифом «Термінова, надзвичайно важлива про хід воєнних операцій» і вражено підвів голову: «Чи не почалось, бува?» Швидко погортавши довідник шифрів, я слово за словом розшифрував цей текст.

«Видно флот противника, три тисячі суден. Курс — північ. Повідомлення спостережного пункту Осіма».

Я підвівся.

— Телеграма про появу ворожого флоту!

Сонливість чергового офіцера одразу ж наче вітром здуло. Він подав сигнал тривоги, негайно доповів у штаб, на стежці до секретної затупотіли кроки розбуджених потильним офіцерів-шифрувальників, зв'язківців, начальника секретної частини. Стривожені, вони швидко заходили до секретної і, затуляючи очі від яскравого світла ламп, скупувалися біля столу командира шифрувальників.

Телеграми тим часом сипалися, наче з мішка, і всі — «надзвичайно важливі», «термінові». Здавалось, по всій Японії прокотилася хвиля телеграм, повідомлень і наказів, що передавалися в кожен військову частину. Було очевидно, що ворожий флот прямує на Токіо. Чи не збираються вони одним ударом покінчити із столицею, висадившись на узбережжі Тібі? Що ж, це цілком імовірно.

(«А мешканці столиці зараз, мабуть, сплять і сном-духом цього не відають»).

В мене несподівано зринув спомин про місця, де я жив до призову в армію, про друзів. Я згадав тихі вулички, які нічим не нагадували про війну, мирних звичайних людей. Лиха доля, уготована мені, загрожую-

¹ Ідіома, що відповідає українському «полягти смертю хоробрих», «славетно загинути».

² Найбільший лінкор часів другої світової війни, потоплений авіацією біля берегів Окінави.

вала тепер і їм. А вони спокійно спали в своїх постелях, нічого не знаючи про звістку, яка віщувала їм смерть. Лише одна-однісінька думка стриміла мені зараз у голові: «Якщо ворог висадиться в Токіо, чим зможу я порятувати їх, перебуваючи тут, на Сакурадзімі?» Я трохи не плакав з відчаю. Голоси за моєю спиною, біля столу командира, ставали дедалі гучнішими. Час від час розмову перебивав сміх. З кожною хвилиною зростали відчай і напруження.

— Панове з генерального морського штабу і спритники, які прилаштувалися на тепленьких місцях у Токіо, мабуть, уже наклали з переляку повні штани.

— Скиглять, либонь, як той спійманий на гарячому злодій, бідкаються, що життя пішло прахом...

— Хай побігають по рівнині Канто, там є де побігати...

— Треба кинути в бій загони смертників...

На якийсь час у секретній запала тиша. Зловісна мовчанка за плечима гнітила мене. Потім хтось жартома кинув:

— Наступного року в цей час ми тягатимемо, мабуть, мішки з американським борошном. В порту Сасебо чи десь-інде...

— Не буде ні рядових, ні зауряд-офіцерів...

Раптом різкий, дуже серйозний голос перебив жартівника:

— Не верзїть дурнищ!

Сміх обірвався. Я нишком озирнувся.

— Припинїть молоти язиками в присутності солдатів!

Це був мічман Кіра. Я й не помітив, коли він увійшов до секретної Я відвернувся, щоб уникнути його погляду, і почав знову гортати довідник шифрів.

— Вже й пожартувати не можна? Це ж звичайний жарт,— долинув голос з освітленого кутка приміщення.

— Ніхто й не думає, що Японія зазнає поразки

— Такі жарти зараз недоречні!

Всі збентежилися. Кожен розумів, звичайно, що наговорив зайвого. Хтось похитуючись пройшов у мене за спиною. Я намагався не привертати до себе нічиєї уваги, хтось прискорено дихав мені в потилицю. На підлогу впали й розсипалися шифри. Знітившись, я втупився в довідник. За плечима в мене раптом пролунав легенький смішок. Я мимоволі озирнувся. На обличчі Кіри не було й кровинки,— якась воскова маска та й годі. Я відвів очі, ніби випадково побачив щось заборонене. «Припинїть, будь ласка...» — здавалось, лунав голос Кіри. Перед цим він сказав іще щось. «Годі жартувати» чи «Припинїть ці недоречні розмови», але так тихо, ніби сам до себе. Запала тиша. Мабуть, саме тоді він і вийшов, похитуючись. Якийсь час іще чути було човгання його чобіт по вологій землі.

Я відчував, як зростає напруження в бліндажі, й тому, не обертаючись, неухважно гортав підшивку сьгоднішніх телеграм. Пальці мої легенько тремтіли.

Офіцери, що збуджено гомоніли, здавалось, утратили здоровий глузд, і я раптом відчув, як мене охоплює безрадісне почуття, схоже на гнів. Найкраще було б зараз порізати себе на шматки, всіх-всіх посікти й закопати там, у долині.

«Ось тобі, ось!» — я кілька разів рубонув себе ребром долоні по шиї й відчув спершу заніміння в потилиці, а потім різкий приплив крові.

— Старшина Мураками! Старшина Мураками! Перевірте, будь ласка, текст,— долинув до мене раптом голос солдата.

Я простяг руку і взяв текст — кілька ієрогліфів, написаних по-дитячому невправно. «За флот противника, про який повідомлено раніше, помилково прийнято нічні світляки. Спостережний пункт Осіми».

Мені захотілось гучно зареготати. Може, це лише погано розіграний фарс? А якщо американці справді перехоплюють усі наші телеграми, то як вони витлумачили цю раптову хвилю «термінових» і «надзвичайно важливих» повідомлень та наказів, що прокотилася з Осіми в центр, із центру — по всій країні, з частини в частину? В нашій частині теж віддано наказ про бойову готовність номер один. Зараз піднімуть по тривозі всі підрозділи, які почнуть виконувати свої обов'язки. Коли солдати дізнаються про цю помилку із світляками, що вони подумують? Я ледве стримувався, щоб не зареготати. Підвівшись, я передав розшифрований текст черговому офіцерові. Погляди всіх, хто зібрався біля столу командира, звернулись до телеграми. Її прочитали, але ніхто не розсміявся.

— Невже це й справді тільки нічні світляки? — спантеличено промимрив хтось.

Я повернувся на своє місце й почув, як черговий офіцер телефонує в штаб. У трубі тріщало, і схоже було, що його слова про «світляків» там довго не могли втямити. До того ж йому заважали голоси наших офіцерів. До мого слуху долинали уривки розмови, яка поволі вмовкала:

— Боюся, що найближчим часом нам і справді буде сутужно...

— Не перебільшуй, голубе...

На цьому розмови припинилися. Потреба перебувати тут, у секретній, уже відпала, і всі пішли додивлятися перервані сні.

О третій ночі прийшла зміна, ми передали їм усе, як належить, і вийшли разом із секретної. Було темно, хоч в око стрель. Я зупинився біля виходу і трохи постояв, щоб очі звикли до темряви. На протилежному боці, в Кагосімі, як і минулої ночі, в кількох місцях горіло (схоже було, що ніхто вже й не гасить його, бо горіло в тому самому місці, де й минулої ночі).

Тримаючись рукою за скелю, я пішов. Пробираючись навпомацки у темряві, я намагався уявити собі величезну масу нічних світляків, які можна було б прийняти за ворожий флот. Я уявляв собі бузково-зеленкувате мерехтливе сяйво, блискучу смугу, що повільно наближається морем. Щось освіжило мою душу, наче легенький вітрець обличчя, і хоч це було якесь незрозуміле для мене почуття, я охоче йому піддався.

Ввійшовши в бліндаж, я відразу ж побачив, що хтось сидить за столом, зіпершись на нього ліктями. Це був Кіра. Не міняючи пози, він пильно глянув на мене.

— Ну що, вже наблизились до берега?

— Виявилось, що це нічні світляки,— відповів я, скидаючи куртку.

На його обличчі відбився вираз заспокоєння і сумніву водночас. Як у змученої дитини. Проте світло падало у нього з-за плечей, і я, можливо, помилявся. Кіра заплющив очі.

Я пішов до своїх нар, ліг і, намагаючись не здіймати шуму, накрився з головою.

Під час ранкового чергування мені перепало від нашого старшого офіцера. Ми прийняли лише одну телеграму, та й то було донесення

з сусідньої частини, яке не мало до нас ніякого відношення. А черговий офіцер заметушився і подзвонив у штаб, щоб оголосили тривогу...

В похмурому настрої я повернувся в бліндаж, поїв і ліг спати. І мені, приснився сон... Я йшов якимсь небезпечним місцем, щось кричав на повен голос. З очей у мене лилися сльози, і я йшов навмання. Махав руками, тупотів ногами і весь час щось кричав. Нарешті я прокинувся. Тіло моє було мов налите свинцем, чоло вкрив рясний піт. Почуття, що я все ще сплю, не полишало мене. З очей моїх і справді котилися сльози.

«Літа мої молоді минули без вороття. А животіння на Сакурадзімі — то вже тільки останні кроки по землі».

Руки машинально склали ковдру, я одягся і вийшов з бліндажа. В очі мені вдарило яскраве світло пообіднього сонця. Я вирішив знову піти глянути, що там, на горбі. Видерся по кам'янистій стежці і, перейшовши лісок, опинився на спостережному пункті. Під каштаном стояв спостерігач, з яким я познайомився напередодні. Мабуть, він теж упізнав мене, бо ледь помітно всміхнувся. Здавалось, він сьогодні був не в гуморі.

— А... це знову ви?

Привітавшись із ним, я виліз на спостережну вишку й пильно обдивився навколо.

Колір спаленого на попіл неба пропікав мою душу аж до самого дна. Відсвічуючи платиною, де-не-де безладно громадилися хмари. Нижче, на захід від Кагосіми, видніло льотне поле авіаційної бази. Ще далі червоно відсвічувала покручена арматура розбомблених ангарів. З заходу на схід тяглися чорні лінії вулиць спаленого міста. А довкола у вічному спокої стояли гори, біля підніжжя їх білів пісок узбережжя.

Краса природи лишилась незмінною, хоч скрізь виднілися руїни — ганебна справа людських рук.

Я сів на траву. Спостерігач примостився поруч, як і минулого разу.

— Небезпечна у вас служба, га?

— Та нічого особливого.

— Ви, здається, сьогодні не в гуморі? Може, вам нездужається?

— Та щось я й справді погано почуваюся.— Спостерігач показав у бік затоки.— Он там, у затоці, три підводних човни.

— Знаю. Ми одержали шифровку. Але вони буцімто наші...

— Ви, напевне, зв'язківець? Наші вони чи їхні,— це ще невідомо.

— В таких випадках, здається, кажуть, що не вдалося виявити розпізнавальних знаків...

— Гм... Он як! — Солдат трохи помовчав, а потім сказав: — Ви зв'язківець, отже, ви служите в загоні особливого призначення. Що ж вас жде?

— Найгірше, що тільки можна собі уявити. Мабуть, ми станемо здобиччю американських літаків.

— Прикро.

— Оті загони... Це жахливо!

— Жахливо? Чому? — Він замислився, а потім, ніби витискаючи з себе слово по слову, провадив далі.— Пам'ятаєте Кісо Йосінаку? Він кинувся у табір ворога на бичу, до рогів якого був прив'язаний палаючий смолоскип. Такими биками і є ці ваші штурмові загони. Серце моє сповнене співчуття до ваших хлопців. Умирають невідомо за що...

— Декотрі з них, напевне, мають і дітей...

— А іноді ще літають тут на учбових літаках. Смертники із штурмових льотних загонів.

— Яке безглуздя!

Під яскравим промінням сонця обличчя його здавалося землистим, і це чомусь викликало в мене неприємне передчуття.

— Залишається дбати тільки про себе самого. Таке вже це життя...

— Кажуть, у Кагосімі жили колись племена Цутігумо, або «Земляні Павуки», з народу Кумасоо...

— Ви, мабуть, родом із Токіо, так?

— Вони всі загинули... Це були слабкі племена...

— Цикад стає ще більше. Яке неприємне це сюрчання...

Цикади й справді подекуди обсіли дерева знизу аж до вершечків і відчайдушно сюрчали.

— Цикади? Ви знову про них... Цукуцукубосі в цьому сезоні ще не з'являлися.

Спостерігач відповів нервовим смішком, блиснувши на мить білими зубами. Він був вузькоплечий, незграбний і в своєму куцо́му, не по росту мундирчику скидався на підлітка. Мене охопив якийсь невиразний неспокій. Спостерігач лежав на спині, закинувши руки за голову, біля своєї ями-сховища. Схоже було, що американці сьогодні не прилетять.

— Віднедавна я почав думати про красу смерті,— тихо мовив спостерігач, ніби сам до себе.— Те, що називають небуттям¹, дуже гарне

— Гарне?

— Поряд із волею до життя існує ще й бажання зазирнути в небуття, дійти до самої його грані. Що не кажіть, а є таке бажання... Серед цієї чудової природи людина без особливого опору, наче метелик, іде до свого кінця. В цьому й полягає особлива, фантастична краса, чи не так? — Останні слова він знову вимовив ніби сам до себе.— Чергуючи тут, я дещо побачив.

— Що саме?

Спостерігач передав мені бінокль і показав на сусідню долину.

— Отам стоїть хатина, і в ній живуть якісь селяни. Візьміть ще трохи праворуч. А тепер придивіться уважніше. Біля хати невеликий сарай. З-під покрівлі щось звисає — бачите?

У бінокль і справді було видно щось довге, схоже на мотузку. Пориви вітру розгойдували це перед дверима перехнябленого сарайчика. У дворі, граючись, повзала дитина. Так і не зрозумівши, що хоче сказати спостерігач, я повернув йому бінокль.

— Ну то й що ж тут такого?

— Ця хата належить селянській родині. Десь недалеко в них, видно, є клаптик поля — заливного чи суходольного. Жінка ходить туди щодня з мотикою чи з якимсь іншим знаряддям... Є там і старий, але він давно вже слабує і, здається, майже не встає з ліжка. Іноді він ще виходить за потребою, але тіло його вже не слухається. Навіть у бінокль видно, що він ледве ноги переставляє. Через це він, мабуть, став для всіх тягарем, і коли невістка вертається в обід додому, вона часто лає його. Та ще й діти голову обсіли.. Семеро чи восьмеро хлопчаків, і жоден з них не зважає на старого. Звичайно, голосів мені не чути, бо я дивлюсь у бінокль, але із жестів усе зрозуміло. Та, хоч онуки й мають старого за дурня, він любить їх.

— Ви, бачу, спостережливий.

¹ «Небуття», «перехід у небуття» у філософії дзен-буддизму вважається природним актом, пов'язаним із радістю перевтілення, переходу в інший стан буття.

Солдат задоволено посміхнувся.

— Що ж тут такого? Вникніть у становище старого: для онуків і невістки він зайвий тягар, ніякого просвітку, ніякої надії на майбутнє. То що ж йому лишається? І ось що я побачив звідси одного разу. Був саме полудень, нещадно пекло сонце. Старий вибрався на ганок, спустився по сходах і рушив до сарая. «Пішов до вітру», подумав я, але потім побачив, що тут щось не так. Старий помалу йшов із сарая, виніс звідти стілець і мотузку. «Що це він надумав?» — стривожився я, а він тим часом мостить стілець під дверима і намагається на нього видертися. Та тіло його вже не слухається, і він разів зо два падає на землю. Я ще міцніше притискаю до очей бінокль спітнілими руками. Нарешті старий таки виліз на стілець, ухопився за балку, прилаштував до неї мотузку, зробив зашморг і смикає, чи надійний.

— Невже повісився?

— Упевнившись, що мотузка витримає, він озирнувся на прощання. Дивиться, а за спиною в нього, буквально за два кроки, стоїть дитинча. Затамувавши подих, воно уважно спостерігає, що це таке робить дідусь. Старий, мабуть, злякався, заціпенів. Потім схопився за мотузку і, тримаючись за неї, пильно подивився на онука. Той теж вирячився на діда і ніби закам'янів. Так вони якийсь час не зводили один з одного очей, а потім старий, мов підтятий, звалився із стільця. Хлопчик навіть не поворухнувся. За якусь хвилину старий насилу підвівся і, похнюпившись, пошкандибав до ганку. Коли він обернувся, я побачив, що він гірко плаче. Довго плавав він на ганку, дуже довго... Сліз я не бачив, але плечі його конвульсивно здригалися.

Спостерігач підвівся:

— Те, що ви бачили в бінокль, і є та сама мотузка.

Мене заповонила відраза. Не приховуючи цього, я запитав:

— Неприємне почуття охопило вас тоді, еге ж?

— «Яка страшна жорстокість», — от що подумав я тоді. Так, звичайно, жорстокість, тільки хто був жорстокий? Старий, який хотів укоротити собі віку і не зміг цього зробити? Чи дитина, яка все це бачила? А може, я, що крадькома спостерігав у бінокль цю сцену?.. Не знаю. Я дивився, зціпивши зуби. — Солдат підвів голову і глянув на небо. Розпечене сонце стояло в zenіті. — От як буває в житті... З погляду окремої людини людство не вмирає ніколи; якщо ти не сам, то й умирати тобі не можна, адже так?

Солдат затулив долонею очі. В сліпучому сонячному сяйві його обличчя схоже було на трагічно усміхнену маску.

Коли я вийшов із секретної після вечірнього чергування, на небі червоніли закривавлені вечірньою зорею хмари. Солдат, який прийшов змінити мене, сказав, що сьогодні видають ячмінне саке. Про це промовляло і його розпашіле обличчя.

Наприкінці моєї зміни надійшла термінова телеграма. Я розшифрував її. Повертаючись до бліндажа, я мимохіть пригадав її зміст. Так, вона й справді була надзвичайно важлива...

Коли я зайшов у бліндаж, його мешканці вже сиділи за столом у проході між нарами. На столі — батареї пляшок із саке. Все тонуло в тютюновому диму, з якого час від часу долинали дзенькіт склянок.

Я ледве протиснувся до свого місця. Дивлячись, як із бульканням у склянки із пляшок переливається ячмінне саке, я виразно відчув, який я далекий від цієї галасливої, сп'янілої братії. Я роздягся й собі протяг руку до склянки. Насилу проковтнув терпку рідину.

Навпроти мене сиділи мічман Кіра і якийсь унтер-офіцер, телеграфіст. Шоки в унтер-офіцера вже розчервонілися від випитого, а Кіра навпаки, зблід. До мене долинали уривки їхньої розмови.

— Від великих будинків не лишилося й сліду...

— Невже?

— Там був добрячий вибух...

— Де?

— В Хіросімі.

Я знехота прислухався. Раптом Кіра обернувся до мене:

— Старшина Мураками! В сьогоднішніх телеграмах було щось важливе?

Його каламутний погляд пронизав мене, мов електричний струм. Шифровка, яка надійшла наприкінці мого чергування, і досі стояла у мене перед очима.

— Радянські війська розпочали проти нас бойові дії.

Мої слова були для Кіри великою несподіванкою, проте обличчя його залишалось незворушним. Мовчки перехілив у рот склянку. Довгі пальці нервово затарабанили по столу.

— Нам оголошено війну?

— Цього я не знав. В телеграмі говориться лише про бойові дії,— відповів я і пильно подивився на Кіру; на його незворушному обличчі промайнуло щось схоже на посмішку. Намагаючись триматися прямо, він розсміявся якимсь недобрим сміхом. Я мимоволі відвів очі. Він знову перехілив у рот склянку з sake. Потім потягся до пляшки й налив собі знову.

Sake поступово робила своє. Солодкою млявістю наливалися мої руки й ноги, все тіло враз обважніло. Голоси по той бік столу стали гучнішими. Всі сиділи, роздягнені до пояса, тіла блищали від рясного поту. Сутеніло. Крізь відчинені двері бліндажа було видно, як поволі згасає розсіяне жовте світло дня.

«Зрештою, хай буде що буде!» — подумав я і продовжував пити, дедалі п'яніючи. Все, що діялося довкола мене, я сприймав невиразно, мов у тумані, в захмелілій голові без упину виринали й знову зникали якісь образи. Пригадалася служба в Боноцу. Це було ще за тих, добрих часів... Дівчина з поштового відділення подарувала мені на прощання два десятки листівок, коли я сказав їй, що мене переводять сюди. Вони так і лежать на дні рюкзак, жодної з них я ще нікому не послав... Мене охопило почуття сорому: навіть додому я не послав жодної звістки відтоді, як прибув на Сакурадзіму. Мати, мабуть, і не знає, що я тут... Мій старший брат піхотинець і служить на одному із сусідніх островів. Може, його вже давно немає і в живих... Молодший брат загинув у Монголії. Раптом усю мою істоту охопила несамоविта лють: чого, власне, прагне наша держава, яку називають «країною ранкового сонця»? За що розплачується такою дорогою ціною? І чи правильно я роблю, спрямовуючи так безцільно свій гнів?..

Коли п'яні вигуки поволі почали стихати, в кінці столу біля входу хтось незграбно затаг пісню. До нього почали приєднуватися нові й нові голоси. Співали «І знов цвіте сакура», відбиваючи ритм пляшками об стіл. Вели не в лад, то тихо, то голосно; й одна пісня змінювалася іншою. Вібрація стола передавалася моїм ліктям. Тепер мені було зрозуміло, чому у всіх такі застигли обличчя. Я простяг руку до повної пляшки й налив собі знову.

Кіра, який досі лише мовчки дудлив саке, раптом поворухнувся і втупився у мене. Він теж уже був голий до пояса, плечі його вилискували від поту.

— Ви, здається, казали солдатам, що війна закінчиться через півроку? Так, старшина Муракамі? — звернувся він тихо, з неприязню, до мене.

— Ні, я такого не казав.

Його безтямні очі маніяка так і свердлили мене. «Людина без душі», — майнуло мені в думці. Моя рука зі склянкою дрібно тремтіла.

— Я тільки сказав якимось: якщо такі запеклі бої триватимуть і далі, то в обох сторін будуть великі втрати, отже, це довго тривати не може.

Вимовивши ці слова, я відчув зневагу до самого себе за власну слабодухість. Потім, пильно подивившись на його обличчя, провадив далі:

— А втім, так говорять усі... Хоч це, звичайно, дурниці.

— Отже, ви вважаєте, що війна закінчиться через півроку? — наплюгав Кіра. В голосі його звучала недовіра, це скидалося на допит. — Старшина Муракамі, скажіть, вам умирати страшно чи ні?

— Ет, хіба не все одно?

— Ні, мабуть, таки страшно.

Я близько нахилився до нього й побачив у білках його очей червоні прожилки. Хміль додав мені відваги. Слово за словом кидав я йому у вічі, відчуваючи, як кров відринула від мого обличчя:

— Ну, а якщо я скажу, що й справді боюся смерті, це принесе пану мічману якесь задоволення?

Мені раптом здалося, що в його очах блиснула люта ненависть. Ще хвилина — і він зірветься на рівні ноги. Проте він стримався і, закинувши голову, вдавано зареготав. У голосі звучав сміх, але на обличчі його не було й сліду. Я міцно стис під столом спітнілі руки.

Один із солдатів устав із-за столу і, похитуючись, підійшов до нас.

— Пане мічман, можна, я затанцюю? — запитав він.

— Гаразд, танцюй! — урвавши свій сміх, сказав, мов вилаявся, Кіра.

Кумедно вигнувши руки і щось насвистуючи, напівголий солдат почав якийсь дивний швидкий танок... Він перебирив ногами, мов лоша, що ніяк не може встати на місці. Підспівуючи, по-мавпячому вивернувши руки, він сплескував ними, то нахилиючись, то знову випростуючись. Спів урвався, вибухнув сміх.

— Ну й ну! Оце так утяв. Давай, давай!..

— Досить! Кінчай уже!!!

Та солдат тільки прискорив темп. Чи то від того, що йому паморочилося в голові, чи, може, піт заливав очі, він рухався якимось непевно, стуливши повіки, ніби був смертельно стомлений... Раптом він похитнувся й притулився до брудної стіни. Трохи відпочивши, солдат виструнчився перед Кірою:

— Я скінчив. Дозвольте доповісти: це танець острова Сікоку.

П'яні голоси знову затягли безладну пісню. З протилежного кінця столу долинув дзенькіт розбитої пляшки. І знову все перекрив різноголосий спів:

Прощай, Рабаул !
Ми ще повернемось до тебе...
Час розлуки мине,
Мов одна мить...

Голова моя розламувалася від болю, в ній пульсувала єдина думка: «Смерть не така уже й страшна... А втім, ні, безстрашності перед її лицем не існує взагалі... Точніше, смерть для людини просто неприйнятно... Але якщо вже доведеться розпрощатися з життям, то я волів би таку смерть, необхідність якої для мене зрозуміла... Померти тут, на цьому острові, разом із цими приреченими на загибель хлопцями, ніби кинутий напризволяще кіт?.. Ні, це безглуздо... З самої колиски мені й на хвилинку не всміхнулося щастя... Все життя топтали в бруд... Тут кожному терпець урветься...»

Я мимохіть повернувся до Кіри.

— Мічмане Кіра! Якщо мені доведеться вмирати, то в свою смертну годину я подбаю про те, щоб умерти красиво.

Жорстока посмішка скривила його уста. В'їдливо, ніби глузуючи з мене, він промовив:

— Мені доводилося воювати не на одному фронті. Був я і в Китаї, й на Філіппінах. Старшина Мураками, уявіть собі таку картину. Під шквалом вогню ворога випаленим полем наступає піхота. Довкола свистять кулі, і в тебе таке враження, що вони цілять тобі просто в лоба. Мов божевільний, шукаєш щілину, де б міг заховатися. Коли в тебе влучить бодай одна з них, ти відчуваєш страшний удар і падаєш на землю. Всі біжать уперед, а ти залишаєшся сам на безмежному випаленому просторі. Корчишся в муках, потім затихаєш... Не в силах уже ні кричати, ні кликати на допомогу. Твоє обличчя спотворює біль. Кров цебенить із тебе, й поволі застигає, змішавшись із брудом. День згасає, надходить вечір. Вороння хмарами кружляє над твоїм тілом, рве його на клоччя. Потім настає глуха ніч, лле холодний дощ. Серед поля біліють лише омиті кістки. А ти не сприймаєш уже нічого й нічого. Труп ти чи ні — тобі байдуже. Отак-то, старшина Мураками! Красивої смерті, кажеш, хочеться?.. Красивої смерті? — І він зареготав так дико, що в мене аж волосся стало диба.

Слухаючи Кіру, я раптом пригадав собі лейтенанта Тані. Цей молодий, життєрадісний офіцер теж говорив, що бажання красивої смерті — дурна сентиментальність. В чому ж тут справді річ? І лейтенант Тані, і мічман Кіра... в їхніх душах війна залишила глибокі рани... Однак, що це має спільного з моїм бажанням — якщо вже вмерти, то красиво?..

Мене огорнув якийсь незрозумілий смуток. Я вже не дивився на Кіру, а бездумно втупився у візерунки на стільниці. П'яний гамір дедалі зростав. Я раз по раз перехилив у рот склянку з ячмінним sake.

Раптом із глибини моєї підсвідомості виринула й чітко сформувалася думка, яка внесла ясність у те, що вже давно непокоїло мене: «Для чого я прийшов на світ? Що я собою являю? Хіба ж я народився тільки для того, щоб за тридцять прожитих років пізнати своє «я»?..

Як я триматиму себе, коли на мене, скреготнувши зубами, вищіриється смерть? Як я поведусь у ту мить, коли тіло мое відчує сталь багнета і я усвідомлю відхід свого «я» в небуття. Рятуватимусь утечею, благодатиму на колінах чи битимусь, поставивши на карту всю свою

* Порт у Меланезії, який японці залишили після своєї поразки у жорстоких боях на острові Гу-адаланкал.

людську гідність? Сказати про це напевно неможливо, поки не настане ця мить. Мить, коли стають зрозумілими всі попередні тридцятирічні шукання, мить, наближення якої страшніше за найлютішого ворога.

(«Он воно що... Померти... Як це — померти?... Чуєте, ви?.. Поясність мені, як помирають люди?»)

Мені причувся плач тієї дівчини без вуха... І ще мені здалося, ніби сміх пробився крізь стіни... У затьмареній п'яним чадом підсвідомості знову й знову зринав її голос. Притулившись головою до стіни, я заплющив очі. В голові сюрчать цикади... Міріади цикад шаленіють у моїй голові...

А цей дивний бенкет у бліндажі дедалі несамовитішав, переростаючи в колективне божевілья. Одна за одною, наче підхоплені вітром, що проникав у відчинені двері, злітали пісні. Стіл ходив ходором. Я розплющив очі. «А участь у війні Радянського Союзу — це що, теж дурниця?» Я похитав головою. Прагнучи будь-що прогнати від себе цю думку, я приєднався було до тих, що співали. Намагаючись підвестися, я схопився обома руками за стіл і почав відбивати ногою такт. Крізь галас до мене долинув вигук мічмана Кіри:

— Солдате, принеси шаблю!

Він був такий уже п'яний, що й світу білого не бачив. Очі його оскліла, зблідле обличчя пересмикувалося. Кіра підвівся, та, втрапивши рівновагу, спіткнувся об ніжку стола і впав на долівку. Зі столу з дзенькотом полетіли пляшки, долівка стала біла від піни sake. Намагаючись підвестися, Кіра схопився за стіл і кричав:

— Якщо вже танцювати, то з шаблею. Шаблю мені!!!

Серед загального галасу пролунав чийсь тонкий, схожий на собаче виття, голос, хтось декламував вірші. Проте неможливо було розібрати жодного слова. А Кіра тим часом вихопив у солдата з рук шаблю, оголив її і, занісши над головою, незграбно хитнувся... Його широко розплющені очі дивилися кудись повз нас. Різонувши шаблею по стіні, він підніс до очей міцно стулений кулак і знову похитнувся. Падаючи, Кіра схопився за моє плече. Шабля, не дзенькнувши, випала з його руки на долівку.

— Пий, Мураками! Напийся до чортиків!

Плече моє заніміло від мертвої хватки його чіпкої руки. Намагаючись вивільнитись, я трохи відсунувся і потягся до пляшки...

Спустившись із горба, я заходився прати під водонапірною баштою свою білизну. Небо затягли хмари; дув південно-східний вітер, який, мабуть, швидко її висушить. Біля башти чималий гурт солдатів, які теж зібралися прати. Це переважно вже літні люди. Мій сусід спробував зав'язати розмову з солдатом, що прав біля нього:

— Чули? Радянський Союз оголосив нам війну.

— Чув,— промимрив той у відповідь.

Розмова урвалася. В того, що хотів побалакати, було якесь дивне, засмучене обличчя. Водостоком повз мене пливли білі гриви мильної піни.

Після того, як у Кагосімі згоріла редакція, в нашу частину газети не надходили взагалі. Я сам чув, як начальник служби зв'язку заборонив солдатам плескати язиками про те, що Радянський Союз оголосив нам війну. Однак уже за кілька годин усім про це стало відомо. Такі новини швидко поширюються навколо, мов запах смаженини.

Упоравшись з пранням, я пройшовся трохи берегом і піднявся на вершину горба. Розвішав білізну на дереві коло бліндажа, потерпаючи, щоб її не помітили американські льотчики...

У бліндажі я знайшов аркуш чистого паперу і, сівши до столу, замислився. Потім неквапливо вивів слово «Заповіт» і, відклавши авто-ручку, втупився очима в стіну.

Слова чомусь не йшли. Коли збирався писати, здавалось, вони поллються самі, а взявся за перо — нічого не спадало на думку: ні якась загальна фраза, ні щось конкретне. А втім цей заповіт нікому не був адресований. Розсердившись, я порвав аркуш на клапті, вийшов з бліндажа і попрямував на вершину горба. Душу мов огорнув глибокий сум. Ну, напишу я цей заповіт, а далі що? Хочеться поскаржитись? Кому?.. На кого?.. Викладена на папері сповідь буде фальшивою, неширою. А так хочеться поділитися із кимось своєю невимовною тугою...

(«Мабуть, це називають сентиментальністю, але добре вже й те, що хоч заспокоюєшся на якусь мить»).

Стежка повернула в гай; я мимоволі попростував до спостережного пункту. Може, той життерадісний краєвид, що відкривався звідти, відверне мене від невеселих думок. Я глянув угору. Обличчя мого торкнулися пестливі промені сонця, які пробилися крізь гущавину листя.

Зненацька я насторожився: до мене долинув глухий гул, що зливав-ся із сюрчанням цикад. Я вибіг із гаю і почав вдивлятися в небо. Звідти линув високий металевий звук. Ось з'явилася чорна цятка, вона дедалі більшає, вже видно, що це літак. Він стрімко наближається до мене. О боже! Невже він летить сюди? Я вернувся назад у гай і, важко дихаючи, побіг. Неприємний гуркіт блискавично нарастив, закладаючи вуха. І коли, обливаючись потом, я сховався в гущавині, літак пронісся над самою моєю головою і вдарив із кулеметів. Я інстинктивно впав долілиць, намагаючись утиснутися в землю. Велика темна тінь літака промайнула наді мною, мов чорний тайфун. Уткнувшись носом у землю, я заплющив очі. Серце у грудях шалено калатало. У горлі застряг гіркий клубок. Задихаючись, я розплющив очі. У ніздрі вдарив міцний запах землі. Гуркіт моторів, віддаляючись, поступово стихав.

Я незграбно підвівся, обтрусився, витер рукавом піт, який заливав мені очі, й крізь віття дерев глянув на клаптик неба, чи не видно літака. Знову попростував до спостережної вишки.

Ще раніше, коли мені доводилось бачити американські літаки, я розгублювався, але страху перед ними не відчував. Чим же тоді пояснити цей жах, що скував мене тільки-но? Що то за сила змушує нас так цокотіти зубами з переляку?

Роздуми про небуття, безумовно, лишили в моїй душі глибокий слід. А думки про смерть, кажуть, гасять бажання жити. Деручись угору, до спостережного пункту, я дошкульно глузував із самого себе: «Людина, що хотіла написати заповіт, полохливо, мов ящірка, тікає від смерті».

Нарешті я опинився біля спостережного пункту й роздивився навкруги. Спостерігача ніде не було. Раптом я помітив — під каштаном щось біліє.

«Хіба тут є ще одна схованка?» — подумав я.

Зрозумівши, що тут щось негарзд, я метнувся до дерева. Спостерігач лежав у тіні каштана і, здавалось, не чув моїх кроків. Він зовсім не ворухився. Руки його були неприродно вивернуті, бліде обличчя ви-

мащене землею. Я вражено зупинився. Трава навколо нього була забризкана густою темно-червоною кров'ю. Я заціпенів, наче на мене несподівано хлюпнули крижаною водою.

Щільно обліпивши стовбур каштана, під яким розпласталось його тіло, шаленіли перші в цьому році цикади цукуцукубосі. Їхнє сюрчання звучало, мов тужний плач у пеклі загиблих душ. Груди мої здавили пекучі сльози.

«Напевне, він і помер під сюрчання цих цикад».

Опустившись на одне коліно, я спробував підняти вбитого. Голова його безвладно хиталась з боку на бік. Волосся вибилося з-під пілотки, очі глибоко запалися в орбіти. Куля влучила йому в скроню. Обличчя було спокійне — жодного сліду агонії. Я витер сльози тильною стороною долоні.

Зрештою, я не знав ні його імені, ні звідки він родом — взагалі нічого. Він був для мене випадковим знайомим. Він так переконливо говорив про красу відходу в небуття, що, мабуть, і сам вірив у неминучість швидкої смерті. Сповнений недобрих передчуттів, він, можливо, не раз перекоував себе, що відхід у небуття цілком природний, навіть прийнятний.

(«Власне кажучи, чому відхід у небуття, смерть слід вважати прекрасною»).

Зціпивши зуби, я опустив труп на землю. Чому цей солдат не скористався можливістю врятуватися? Адже в нього була щілина-схованка. Може, тому, що він наперед переконав себе в неминучості цього і, вслухаючись у сюрчання цикад, зрештою, спокійно зустрів смерть?..

Легенький вітрець ворухив його скуйовджене волосся. Щось схоже на посмішку, здавалось, проглядало з глибини застиглого, мертвого обличчя.

Я встав. Моя рухлива тінь хрестом упала на розпростерте під каштаном тіло.

Ледве зводячи від хвилювання дух, я підбіг до телефону і зняв трубку. Чийсь голос відразу ж різко запитав:

— Ну, що там, винищувач уже полетів?

— Спостерігач... його вбито!

— Що? Винищувач! Чому ви не доповіли відразу?

— Спостерігач загинув! — Я пошпурив трубкою і підняв пілотку вбитого. Потім присів навпочіпки і, затамувавши подих, відсунув труп. Зловив у жменю цикад, що сюрчали, як і раніше. Їхні тріпотливі крильця болюче лоскотали мою спітнілу долоню. Звідки в них така сила до життя — у цих щойно народжених і ще кволих комах? Мене охопила лють на них. Міцно стиснувши кулак, я сунув його в кишеню. Розчавлені цикади зволожили мою долоню. Неприємно й різко запахли. Коли я знову глянув на розпростерте тіло спостерігача, мене замлоїло. Знизу досі ніхто не приходив. Мене охопив неспокій.

Того ранку по радіо передавали позивні «яшмового дзвону»¹. Всім вільним від чергування було наказано йти слухати передачу. Взагалі я був досить поінформований, бо через мене проходили всі телеграми, що стосувались нашої військової частини, але з моменту прибуття на Сакурадзіму я не читав газет, не слухав радіо і трохи був дезорієнтований у тому, що діялося на фронті. Через те я одразу й не збагнув, що озна-

¹ «Яшмовий дзвін» — слова імператора. Японський імператор звертається до народу лише за виключно важливих обставин. Того дня — 14 серпня 1945 р. — він зачитав рескрипт про повну й беззастережну капітуляцію Японії.

чатиме цей виступ імператора по радіо. А проте неважко було здогадатися, що йтиметься про щось надзвичайно важливе. Серце моє огорнуло грівога.

Я мав уранці чергувати і тому не міг іти слухати виступ імператора. Після закінчення чергування я поспішив у бліндаж. Промову слухали на плацу біля підніжжя горба, куди всім звелено було зібратись. Я вже й пообідав, але ніхто з солдатів, що пішли туди, не повертався.

«Довгенька промова!» — подумав я.

Закуривши сигарету, я вийшов з бліндажа і став біля виходу. Вітер гнав затокою маленькі хвильки. Довкола сюрчали цукуцукубосі. Сонце ще припікало, але вже відчувалося наближення осені.

Нарешті з плацу невеликими групами почали повертатися солдати. Отже, радіопередача вже закінчилася.

— Ну, що сказав імператор? — запитав я молоденького солдата, який звернув до бліндажа.

— Та погано було чути, я нічого не розібрав.

— Домішувалися якісь сторонні шуми, так що важко було щось і второпати, — додав інший.

— Однак довгенько він промовляв...

— Після виступу імператора промовляв ще командир частини.

— І що ж він сказав?

— Що ми зовсім розпустилися, забули про дисципліну, нам би лише поспати, що ми відпочиватимемо досхочу, якщо виграємо війну, що наші обов'язок — постійно виконувати свій обов'язок...

— Так він і сказав: «Якщо виграємо війну?»

— Саме так.

Солдати відкозиряли і зайшли в бліндаж. Я кинув сигарету зі скелі й пішов у секретну частину.

Вчора командир нашого підрозділу зв'язку прийшов до шифрувальної, перевірив довідники шифрів і наказав спалити всі зайві, бо виникла загроза, що першої-ліпшої хвилини може висадитися ворог. Ми вирішили спалити непотрібні шифри сьогодні опівдні, і я теж збирався бути при цьому. Наближаючись до секретної, я зустрів кількох солдатів, які несли на плечах важкі дерев'яні ящики.

— Шифри несете?

— Так точно!

Ми пішли стежкою, що підіймалася вгору. Останнім ішов унтер-офіцер служби зв'язку. Він ніс каністру з гасом. Я дочекався його й пішов поруч. На схилі горба, в ліску за спостережним пунктом була невеличка улоговина. Солдати зняли з плечей важкі ящики й присіли, витираючи піт. Коли ми підійшли до них, вони підвелись і почали виймати з ящиків шифрувальні довідники. В червоних палітурках, великі й маленькі, зовсім нові й зачитані до дірок — все це ми звалили на купу в улоговині. Старшина-зв'язківець плеснув на них із каністри гасу, я підніс витертого сірника. Спалахнуло бліде, ледь помітне полум'я. Червоні палітурки почали скручуватись, мов живі. За мить усе поглинуло полум'я. Мою душу огорнув смуток. Я обернувся до старшини-зв'язківця:

— Чи було щось у сьогоднішніх повідомленнях?

— Кажуть, ніби є категоричний наказ імператора битися до останнього за японські острови.

— Хто каже?

— Командир підрозділу зв'язку. І мічман Кіра теж.

Я задивився на полум'я. Грубезні шифрувальні довідники не хотіли горіти й чадили. Ми виривали з них сторінку за сторінкою і кидали у вогонь. Вгору вився легкий димок. Смерділо горілою тканиною. Іноді вогнище вибухало роєм іскор, які розсипалися навкруги.

— Мабуть, ворог незабаром уже висадиться, еге ж?

Довкола залягла тиша, яку порушувало тільки легеньке потріскування вогню. Голоси в солдатів були якісь дивні, немовби долинали звіддалік. За завісою диму височів вулкан Сакурадзіма. Я дивився на нього, і душу мою поволі огортали спокій та смиренність.

Ну що ж, коли шлях до відступу нам буде відрізано остаточно, то це, може, й на краще. І хоч на спокійну смерть годі сподіватись, я вму з гідністю. Труп мій закопають, я перетворюсь на прах, а що після цього станеться з Японією, куди вона піде — це вже не мій клопіт. Отже, приходу смерті можна чекати спокійно й без метушні.

— Старшина Муракамі! А оці ящики теж палити?

— Палить.

Ящики один за одним полетіли у вогонь. Одержавши нову порцію поживи, полум'я знову ожило і обвило ящики своїми язиками. Я машинально застромив руку в кишеню. Пальці мої намацали щось маленьке й шелестке. Я швидко вихопив руку — це були висохлі, з пообриваними крильцями мертві тільця цикад, які я розчавив.

Крадькома, щоб ніхто не бачив, я кинув їх у вогонь, і вони щезли в попелі зотлілих шифрів. Цікаво, чи це правда, що протягом однієї секунди перед смертю в людини проходить перед очима все її життя? Чи це правда, що плоть умирає, а мозок іще якийсь час терпить страшні муки?

На обличчі вбитого спостерігача відбивався спокій, і ніщо не засвідчувало пізнання ним перед смертю якихось таємниць людського буття. Звичайне обличчя — вже не солдата, а небіжчика. Мені чомусь запам'ятався брудний комірець його сорочки — я побачив це, перевертаючи мертво тіло.

Вже сутеніло, коли ми закінчили палити шифри. Наостанку розворушили попіл, щоб загасити останні іскри вогню, й пішли.

Я повернувся до бліндажа і в глибині побачив мічмана Кіру. Притримуючи рукою шаблю, він саме пив щось із кухля — мабуть, розведений водою спирт.

— Спалили?

— Так точно. Спалили.

Я повісив на гвіздок свою куртку і підійшов до столу.

— Гей, солдате!

Солдат, який саме порпався в своєму рюкзаку, підскочив до Кіри.

— Збігай-но в секретну і спитай, чи немає якихось повідомлень про сьогоднішній виступ по радіо його імператорської величності.

Солдат клацнув каблучками і побіг виконувати наказ. Ми з мічманом залишились у бліндажі самі. Решта, мабуть, як і завжди, були на земляних роботах. Я сів навпроти Кіри. Мічман непривітно глипнув на мене і прохрипів:

— Ворог от-от висадиться...

— Мабуть, саме про це й промовляв сьогодні імператор?

— Не знаю. В останні два-три дні ворог не подавав жодних ознак

життя. Це явне свідчення того, що він готується до великого наступу. Схоже, що він уже готовий до цього... Отак-то воно...— В тоні його прозвучали глузливі нотки.

— Що ж буде з нашою частиною, якщо висадяться американці?

— Ясно що: всіх кинуть у бій!

— Але ж... крім штурмовиків-смертників, тут є ще й сапери і зв'язківці...

На обличчі в Кірі відбилось невдоволення, він неприязно глянув на мене, ковтнув із кухля розбавленого спирту й кинув:

— Вони воюватимуть теж!

— Чим? Крім того, серед ополченців і новобранців багато таких, кому вже за сорок!..

— І поповнення воюватиме! — Кіра карбував кожне слово.— У нас є бамбукові піки.

— А хіба вони дадуть собі з ними раду?

Кіра окинув мене сповненим люті поглядом.

«Не смій його боятися, не тремти»,— наказав я собі в думці, витримавши мічманів погляд.

— А що тут особливого? Тарань тілом, оце й усе! Хіба ви не розумієте почуття людей, яких виховують на базах смертників?

— Я гадаю, що краще було б навчати солдатів володіти справжньою зброєю!

Кіра підхопився і, нахилившись до мене через стіл, просичав:

— Ви що, ставите під сумнів мої дії, Мураками? Не верзьте дурниць!

Мене знову охопив якийсь невиразний смуток. Відчуваючи, як із душі моєї спадають пута, я випростався й пильно подивився просто в вічі Кірі. Голос його раптом змінився шепотом:

— Якщо ворог висадиться... ми переможемо?

— Не знаю.

— Переможемо?

— Може, й переможемо. Але...

— Що але?..

— На Лусоні¹ Японія вже зазнала поразки. Окінава «розкололася на яшмові скалки». Якщо ви й досі ще не розумієте, переможемо ми чи ні...

— Годі! — дико заревів він на мене, бажаючи покласти кінець цій розмові, й наблизив до мого обличчя свої налиті кров'ю, осклянілі очі.— Та я... Коли ворог висадиться, я оцією шаблюкою...— він із силою вдарив рукою по ефесу,— всіх боягузів, легкодухів переріжу до одного, Мураками! Відступників треба різати!.. Різати їх, падлюк!.. Зрозуміло, Мураками?..

Я теж підхопився, але в цю хвилину до бліндажа тінню прослизнів солдат, цокнув каблуками, виструнчився і чітко доповів, карбуючи кожне слово:

— Вдень по радіо передали наказ імператора про капітуляцію!

— Що? — мимохіть вигукнув я, хапаючись рукою за стіл.

— У промові його величності сказано, що війні кінець.

¹ Головний острів Філіппін

По тілу моєму перебіг якийсь корч — від голови аж до кінчиків пальців. Рука, якою я тримався за стіл, дрібно тремтіла. Рвучко обернувшись, я глянув на Кіру. Обличчя його застигло. Він намагався щось вимовити, але губи його не слухались, і він сів, мов підкошений. По запалій щоці його скотилася самотня сльоза.

— Гаразд. Ми з мічманом зараз підемо до секретної частини. Ти геж негайно йди туди,— обернувся я до солдата і встав із-за столу. Ноги мої тремтіли. Душу розривали незнані досі почуття.

Я хотів зняти з гвіздка свою куртку, і раптом мені здалося, ніби за спиною в мене щось промайнуло. Я рвучко обернувся. У тьмяному світлі електричної лампочки — стругана стільниця, на якій виразно проступав візерунок деревини; Кіра сидів, притримуючи рукою шаблю, вступивши безтямний погляд у стіну; недопитий кухоль — на тому самому місці (до нього він, здається, більше не торкався); у глибині бліндажа — напівосвітлена апаратна.

Я відвернувся і підійшов до нар. Тільки-но хотів надягти куртку, як щось знову, наче тінь, промайнуло в мене за спиною. Я знову мимохіть озирнувся. Все як і раніше: мічман Кіра застиг у тій самій позі; по стелі — електричні дроти; на столі — кухоль з недопитим спиртом. Нічого не змінилося. Я одягся і, застібаючи на ходу гудзики, рушив до виходу. Раптом, охоплений якимсь страшним передчуттям, я озирнувся втретє і конвульсивно схопився за край нар. Кіра й далі сидів за столом, і, притримуючи однією рукою піхви, другою витяг із них шаблю. Потім підніс її кінчик до очей. У світлі електричної лампочки тьмяно блиснуло широке лезо. Кіра стомлено дивився на нього. Якесь дивне збудження охопило його: згорблена спина, очі зацькованого звіра видавали страшну жагу, не властиву нормальній людині. Я притиснувся до нар і, весь похоловши, не спускав з нього очей. Мене бив дрібний дрож. Час, здавалося, зупинився.

Та ось Кіра несподівано поворухнувся, шабля, блиснувши, підкорилася волі його руки і... повернулася на своє місце, у піхви, дзвінко цокнувши. Цей звук відгукнувся у глибині моєї душі. Кіра встав і вперше глянув у мій бік. Тихо, з незрозумілим мені смутком (я і досі чую цей його голос) промовив:

— Ходімо, старшина Муракамі.

Коли ми вийшли з бліндажа, на землю спадали бліді сутінки. Кіра йшов попереду. Над скелею, рожевою від проміння згасаючого сонця, височів вулкан Сакурадзіма.

Він то зникав за деревами, то знову виринав з-за них. На тлі неба вимальовувались гори, забарвлені в усі відтінки рожевого й блакитного кольорів. Я поспішав усипаною жорствою стежкою, намагаючись не відстати від мічмана Кіри. Гарячі сльози обпікали мені очі. Я змахував їх одну за одною, а вони все лились і лились. Крізь сльози я бачив спотворений, мов переломлений крізь призму, краєвид. Ішов, зціпивши зуби, тамуючи ридання. В голові у мене все перемішалось так, що годі було розібратись, що й до чого.

Сльози річкою лилися з моїх очей. Затуливши обличчя долонями, хитаючись, мов п'яний, я поволі спускався вниз стежкою.